LELA PERSONEIBA UN CALMLAUZIS

Prāvesta Pītera Smeļtera (1868.-1949.) pīmiņai

Prāvesta Pītera Smeļtera vōrds Latgolas kulturas vēsturē vysvairōk teik saisteits ar nūvoda folkloras vōkšonu. Jau bērneibā jys īmīlējis dzīsmes, koč pats nabejis dzīdōtōjs, un kaidreiz sovam nūvadnīkam kanonikam Mikeļam Dukaļskam izteicis, ka vyslelōkais prīks jam asūt dzērdēt tautas dzīsmu dzīdōšonu. Golvonū īrūsmi tautas dzīsmu krōšonai tūmār jam un jō laika bīdram Feliksam Laizānam ir davuse cīmōšonōs pi Franča Trasuna 1889. goda vosorā; kaut gon jys sōcis tōs pīraksteit jau pyrms šōs tikšonōs.

Pītera Smeļtera bērneiba un jauneiba veļ saistōs ar laiku, kod vysumā Latgolas zemnīka bārnam tikt pi augstōkas izgleiteibas, kai līcynoj M. Dukaļskis, beja īspējams vīneigi taidā gadejumā, jo kaids labvēleigs goreidznīks snīdze paleidzeigu rūku. Ari Pīteram, kai vīnam nu septeņim bārnim tikai deveņu hektaru saimesteibas īpašnīka giminē Varakļōnu pogosta Kokarūs, nabyutu nikaidu izredžu uz mōceibom augstōkōs skūlōs, jo jam nasagadeitu labvēļs Varakļōnu vikara un pēc tam Ciskadu draudzes prāvesta Jezupa Kovaļevska personā, kura saimnīceibā strōdōja jō vacōkō mōsa.

Jau bērneibā dabōjis laseit vīnā ūtrā nu pōrnūvodim najauši īkļyvušā laikroksta numurā ziņas par gora dzeives vāsmom, kaidas strōvoj Vidzemē un Kūrzemē, P. Smeļters ar Varakļōnu apvyda cylvākim rakstureigū interesi pēc gora dzeives lelōkim plošumim seminara laikā blokus studijom losa pōrnūvodu latvīšu literaturu, cīteigi krōj Latgolas folkloras materialus un mūdynoj interesi par latvīšim ari seminara cytu tauteibu audzēkņu vydā. Jys pats vacuma dīnōs stōsteja: „Atcerūs, ar kaidu sajyusmu mozajam latvīšu puļceņam laseju Rīgas Latviešu Biedrības Zineibu komisijas izdūtūs rokstus, bet seviški myusu dūmas un jyutas spōrnōja Pumpura Lāčplēsis. Vālōk, blokus vyspōrejai seminara bibliotekai, nūdybynōjom ari īpašu latvīšu bibliotekas nūdaļu, kur savōcem grōmotas gon literariska, gon zynōtniska satura, kaidas mums tikai beja pīejamas. Izrakstejom ari „Baltijas Vēstnesi" un cytus laikrokstus... Bez tam es un daži cyti kolegu vydā kļyvom par latvīšu volūdas „profesorim", jo pasnēdzem ari cyttautīšim latvīšu volūdas stundas...."

Šamā laikā P. Smeļters vōce ari vysus pīejamūs latvīšu katōļu goreigūs rokstus. Tōpēc vēļ vacumā jys sovā bibliotekā varēja uzrōdeit gon dominikāņa Simforiana Mieleško bīzū spredīku grōmotu vydsdialektā, gon pošu latgaļu vacū goreigū izdavumu eksemplarus, gon rūkrokstus.

Jau ap 1887. godu P. Smeļters ir īsyutejis „Mājas Viesim" kaidu anekdotisku gabaleņu un taidā veidā pyrmais nu Latgolas latvīšim atradis kontaktu ar pōrnūvodu latvīšu presi. Pēc seminara beigšonas jys aizsyuta dažas ziņas nu Leivōnim laikrokstam „Balss" un sovus dzejūļus un tautas dzīsmes dūd kurzemnīka Jāņa Šteinberga „Katoļu māju kalendāram", kas teik īspīsti latiņu burtim un vālōk ari daļeji voi vysmoz dožreiz pat piļneigi latgaļu dialektā, tōpēc ar goreidznīku atbolstu rūd Latgalē samārā daudz laseitōju. J. Šteinbergs 1898. goda Kalendara gola vōrdā, pasateikdams vairōkim goreidzņīkim par kalendara atbaļsteišonu, kai pyrmū nūsauc prīsteri P. Smelteri Dagdā, „kas daudz un dažādi strādājis un pūlējies pie šī kalendāra..."

Dziļš patriotisms skan P. Smeļtera dzejūlī „Tāvu zeme":
Tāvu zeme dōrgō, / Cik tu mīla maņ!
Kur lai dzeidams dzan / Mani dzeives jyuras viļņs,
Tu arvīn maņ prōtā, / Tu ikš munas sirds.
Kai cytaidi byut tam ari?/ Kas jau tevi aizmērst var:
Atstōj guļbi perekļus, / Skrīn aiz jyurom svešūtnē,
Bet kai tik nōk uz vosoru, / Myusu putni otkon te.
Vysas upes, vysi strauti, / Kas nu jyuras izaceļ,
Kai pi mōtes bārni jautri, / Tecim attak, sasalej.
Lab´ yudiņam jyureņā, / Mums sovejā dzimtinē.

Ļūti labi tūreizejū Latgali un poša P. Smeļtera ceņtīnus raksturoj jō dzejūlis „Calmōjs", kas pyrmū reizi īspīsts 1896. godā žurnalā „Austrums", prūti:

Nūskumis lyukojūs / Myusejūs calmōjūs:
Kur nakur dyumi kyup, / Kur nakur sōrti stōv:
Kaids zyrgāns, zōli plyukdams, pūrkš, / Būmi slaistōs, cērtīņs byukš.
Gryuts tur dorbs, / Gryuts tur laiks, -
Bet cīteigs esi, / Calmulauz !
Svīdrim sveisti tagad gon,/ Bet byus tok calmim gols,
Un tur, kur tagad leidums lyuzs, / Tī tev gorda maize byus.
Esi cīteigs, strōdoj spori, / Nabādoj, uz pavasari
Tur tu sēsi lynu dryvu, / Jimsi naudu sovu pyuļu.

Cik vīn vari, strōdoj spori, / Tovu dorbu atzeis bārni,
Izteiks tevi tovi sābri,- / Cik vīn vari, pyulīs spori!
Lauz, ak lauz, / Calmulauz !

Pēc īspīstō vōrda breiveibas atgyušonas, P. Smeļters īsyuta Fr. Trasuna vadeitajam laikrokstam „Auseklis", kai pats soka, mozus ziņōjumus nu Andrupenes, paraksteidams tūs ar pseidonimu Nūvārōtōjs, kai ari paleidz dažam ar kaida raksteņa nūdūšonu „Dryvai". Veļ vacumā jys atzeist: „Es nakōrōju palikt par rakstnīku. Nabeja ari dīzgon vaļas tim dorbim. Veļ jōsoka, ka gondreiž vysu myužu beju pavōjas veseleibas... Bet par vysom lītom skūlas naatļōve nūsadūt literaturai... Bet pi rakstnīku draugim gon sevi pazemeigi pīskaitu".

Tūmār bez publicējumim P. Smeļteram nu jauneibas dīnom ir palykuši rūkrokstā vairōki dzejūļi, un vacumā jys ir rakstejis atmiņas par nacionalōs atmūdas laiku un tautas gora montu vōkšonu Latgolā.

Folkloras, īpaši tautas dzīsmu vōkšonā, P. Smeļteram, kai jys pats līcynoj, vysražeigōkī ir bejuši seminarista un vikara godi.

1894. goda pavasarī īsvēteits par prīsteri, Smeļters vyspyrms strōdoj par vikaru Leivōnūs, bet 1895. godā jys teik pōrcalts uz Pīterpili par vikaru Svātōs Katrīnes bazneicā. Pīterpilī, uzzynōjis, ka bazneicas tyvumā dzeivoj „Latvju Dainu" izdevējs Henrijs Visendorfs, jys tyuleit ar tū nūdybynoj sakarus un sōc sagatavōt poša savōktōs tautas dzīsmes nūsyuteišonai Krišjānim Baronam. Smeļters par tū stōsta: „Bez līkas kavēšonōs sōku pōrraksteit sovas sakrōtōs tautas dzīsmes Visendorfa nūrōdeitā kōrteibā. Pōrraksteitōs burtneiceņas, zynoms pa daļom, Visendorfs tod syuteja K. Baronam. Tod veļ gadejōs, ka munas mōtes brōļa dāls, Izidors Ikaunīks, ari uzaturēja Pīterpilī, gaideidams vītu. Dzeivōdams pi manis, jys paleidzēja pōrraksteit prōvūs dzīsmu krōjumus. Nyu vairs naapsamīrynōjom ar tom vīn dzīsmem, kas beja manis poša sakrōtas, bet pīpraseju nu sova drauga Fel. Laizāna, lai jys pīsyuta ari sovus krōjumus. Pīsyuteja. Un tod šys krōjums taidā pošā kōrteibā tyka pōrraksteits un nūsyuteits Barona tāvam. Kod dzīsmes sōka īspīst „Latvju Dainās", par golvonū korektoru beju es; bet ari Visendorfs ļūti interesējōs par latgalīšu tautas dzīsmem un izlūksni. Tōpēc mes obi gondreiž vysas pōrraksteitōs dzīsmes pōrlasejom kūpeigi gon munā, gon jō dzeivūklī, pat jō veikalā 'Gostinij' dvorā. Es uzaicynōju ari sovus pazeistamūs tautīšus krōt un īsyuteit tautas dzīsmes. Daži atsasauce un īsyuteja, pīm., K. Skrinda, J. Aizpurītis, A. Ancāns, N. Eidorts, A. Daugulis, A. Graudumnīks, E. Krustāns".

Tōpēc jau „Latvju Dainu“ pyrmajā sējumā ir saceits: „Caur Visendorfa kunga gōdeibu mums pādejā laikā pīnōkuši bogōti dzīsmu krōjumi (5000) nu Vitebskas guberņas latvīšim turīnes izlūksnē. Kai golvonais krōjējs gūdam pīmynams prīsters Pīters Smeļters“

1897. godā goreigō prīkšnīceiba P. Smeļteri pōrcēle par vikaru uz Dagdu, bet pēc dažim mēnešim taidā par omotā uz Varakļōnim.. Ari šymā laikā jys turpynoj tautas dzīsmu vōkšonu un 1899. godā, vēļ pastōvūt latgaļu īspīstō vōrda aizlīgumam, izdūd J. Šteinberga apgōdā nalelu grōmateņu dialektā - „Tautas dzīsmu, pōsoku, meikļu un parunu vōceleite“ - ar 47 tautas dzīsmem, 2 pōsokom, 188 meiklem un 183 parunom. Latgolas rokstu pazinējs un vērtētōjs Viktors Mundurs - Skuja par šū grōmateņu soka: „Tōs ortografija tyvynōta Zineibu komisijas izstrōdōtai raksteibai. Nu politiskōs raksteibas, kaidā iznōce vysas XIX godsymta latgalīšu grōmotas, te vairs nav ni vēsts. 'Vōceleiti' Reigas cenzors, pareizticeigs, pōrkrīvōts latvīts, atļōve īspīst kai zynōtnisku izdavumu, lai gon tys beja dūmōts tautai un,pasateicūt Latgolas bazneickungim, ari izaplateja vysai ploši tautā.

1900. godā P. Smeļters jau ir Andrupenes draudzes prāvests un dorba slūdzes dēļ vairs tautas dzīsmes Kr. Baronam nasyuta, bet pošu folkloras vōkšonu napōrtrauc. - Latvijas breivvaļsts godūs, strōdōdams par prāvestu Skaistā, P. Smeļters nūsyuta Folkloras krōtuvei divus rūkrokstu sējumus ar tautas dzīsmem un folkloristam Pēteram Šmitam, kas jū Skaistā apcīmōja, nūdeva apmāram 20 pōrsokas. Folkloras krōtuvē ir nūnōkuši pavysam vairōk nakai treis tyukstūši P. Smeļera savōkti folkloras objekti - vysā lelajā vairumā tautas dzīsmes. „Latvju Dainās“ ar jō vōrdu īspīstas pōri par 1.500 dzīsmes. Ari pi poša P. Smeļtera veļ sērmā vacumā ir globōjīs lels tautas dzīsmu krōjums rūkrokstā. Vysvairōk tautas dzīsmu jam pīraksteits Leivōnūs, Varakļōnūs, Sakstagolā, Krōslovā, bet pavysam tōs vōktas nu Latgolas 26 draudzem.

Nu 1908. goda leidz 1918. godam P. Smeļters strōdōja par prāvestu Raipolē. Tur jys meklēja atļōvi un vōce leidzekļus jaunas bazneicas ceļšonai. Kai pats soka: „Seviški daudz ryupu beja jōpīlīk pi atļōves izgōdōšonas byuvēt bazneicu.“ Ar lelom gryuteibom atļōvi dabōja, bazneica tyka uzcalta gondreiž leidz pusei, bet sōcēs kars un byuves dorbi beja jōpōrtrauc. Latvijas breivvaļsts laikā tū nūbeidze prāvests Jōņs Podlveskis.

Mūstūtīs Krīvijā dūmai par tautu pošnūteikšonūs, P. Smeļters sirsneigi aizstōv Latgolas apsavīnōšonu ar Vidzemi un Kūrzemi. Šū dūmu pamatōdams, jys vēsturiskajā 1917. goda Rēzeknes kongresā soka: „Mes asam vīna tauta, mums vīnōdas īrašas, vīns gors, vīnas asinis, ari volūda vīna, koč ar dažaidom izlūksnem. Mums kūpeigas tautas gora montas - tautas dzīsmes.

1918. godā P. Smeļters teik pōrcalts par prāvestu uz Dagdu, bet 1922. godā uz Skaistu. Skaistā jū sagaida draudzes mōjas un saimnīceibas āku ceļšonas dorbi un bazneicas remontēšona; bet pādejā draudzē - Sventē, uz kurīni jys pōrgōja 1933. godā, jam beja jōsaceinej par latvīšu vōrda tīseibom, jo tur vairums draudzes lūcekļu beja pūļu tauteibas un orientacijas.

Leidz sērmam vacumam P. Smeļters dzeivi reagēja uz vysim Latgolas kulturalajim pasōkumim. Veļ 1934. godā, kod tikū nūdybynōtō bīdreiba Latgolas Centrālais muzejs izsludynōja bīdru pījemšonu, ari P.Smeļters skaiteja par vajadzeigu īsakļaut šōs bīdreibas sastōvā; un kod 1935. godā Rēzeknē tyka reikōta pyrmō plošōkō Latgolas grōmotu izstōde, jys nu sovas bibliotekas nūdeve tamā eksponēšonai taidus unikumus kai vairōku goreidznīku sprediku rūkrokstus latvīšu volūdā laikā nu 1851. goda leidz 1900. godam, daudzas vacas grōmotas, Franča Trasuna 1894. godā saraksteitōs gramatikas manuskriptus un P. Miglinīka dzejūļus. Tōpēc bibliografe V.Seile, raksteidama par ratōkajom un īvārojamōkom grōmotom šamā izstōdē, storp tū sagōdōtōjim min ari sērmō prāvesta P.Smeļtera vōrdu.

Latvijas vaļdeiba prāvestu Pīteri Smeļteri par nūpalnim ir apbolvōjuse 1927. godā ar Treju zvaigžņu ordeni un 1938. godā ar Nūpalnu krystu. - V.Mundura vōrdim runojūt, P.Smeļters ir „lela personeiba, gaišs un izcyli krītns veirs. Šom cālajom rakstura īpašeibom pīsavīnoj leli dorbi, calmlauža dorbi, kas veikti tod, kod cytu dareitōju gondreiž veļ nabeja“.

Jōņs Broks

* * *